

Эдээ хоол элбэгжүүлгэ—эгээл шухала зорилго

НАЙДАЛТАЙЛ БАЙХА

«Искра» колхозой һу хаалнин фермын коллективтэ һуулай 12 жэлэй туршдаа амжалта туйлаһаншье, хүндэ түшэр, бэрхшээлтэй сэгшье тудалдаһан байа. Зарим жэлүүдэд һаамтай үнээн бүриһөө 2500 килограмм һун һаагдадаг һан. Харин үрэндэ жэл бардам түрэхэ тэжээлтэй байбашье, 2200 килограмм һун һаагдаһан юм. Харин үнээрэй жэлд фермын коллектив хэды оролдобошье, үнээн бүриһөө оролдоод 1887 килограмм һун һаагаа бшуу. Тимгээ гүрээдэ һу худалдаа түсбөө дүүргэж шадгагүй.

Үнээрэйгээ тоо толгойе хоронгуй байхадаа, үдэртөө 17—18 центнер һун үйлдэбэрлэдэг һан. Харин мүнөө үдэр соо оройдоо 7—8 центнер һун һаагдаа. Үнээрэй олоор тугаллажа эхилһэн үдэр һу һааи дээшлүүлгэ дэнжүй. Имэ байдала гол шалтагаан бүтэдэндэ эли. Манай колхоз тэжээлтэй һайн баазгүй юм. Фермын үйлдэбэрлэ...

рин үндэһэ һуури аһала гэмгүй һайн һаалишаднашье дүршэлтэй, бэрхэ гэжэ хэлэхэ эшэртэгтэй. Тэдэ һу һааи дээшлүүлгэ.

Үбэһэ тэжээлтэй найдамтай һайн баазгүй байхадаа, һу һааи эрнд дээшлүүлгын аргагүй гэжэ мөлшад, һаалишад, зоотехникуудыһе ойлгоно. Малай сүүдэһи рачион һайнаар тоолон гаргаһанай өһоор, үдэр бүхэндэ 6—7 центнер тэжээлтэй единичны хэмжээнтэй тэжээл хүртэнэ. Энэһэй тон бага гэжэ ааб даа.

Үдэр соо мөлшэ амар тэжээл үгтэнбэ гээлбэ, 25 килограмм сипос, нэгэ килограмм концентрат, 200 грамм доблинко, мүн бурдууг болоно. Үбэһэ тэжээл бэлдэхэлгын үгтэдэ дарагдаһан сипосэй шөһөр һайн гэхин аргагүй. Малнай тэрэһин муувар эдинэ. Гадна спиртын заводһоо бурдууг таһалдажа асарна. Имэл арга боломжотой байнада.

Үнээрэй жэлэй дунгуудыһе согсолон гаргаа үедэ һу һаамай дооһоо оройной бусад шалтагаануудыһе мөлшад нэрлэ...

лэ һан. Жэшээлхэдэ, урда жэлүүдтэ үбэлжэлгын эхилһанһээ хойшо гурбан һара шуху мөлшэ мэкэ хартааба болон элдэб кормлоодууд үгтэдэ байһан гэжээ. Үнээрэй намар ургас муу байжа, эдэ бүгдээр тордох арга олодогүй. Зайн галай элшэ хүсэ байд гээд таһалдаа ушар эртэ намарһаа эхилдэ, мүнөө хүртээр үргэлжлөөр. Эгээл голхоролтоһын гээдэ, үгтөөнэй, үдэрһи һаамай үедэ элшэ хүсэ болоулжарина. Һуниндөө гү, али амар нэгэн графигай өһоор болоулдаг байгаа һанна. Һайн бэлэй. Дөжө абһан үхэрүүдтэ һаамай үедэ элшэ хүсэ болоулдаһан һаалишадта хэды хүндэ байна гэжэ шэһ?

Фермэдэһэй нарийлалгын муу бэш байра бин юм. Үнээрэй жэлэй туршдаа 21 тугал абтажа, бүрин бүтөөр түлжүүлгэдэ байа. Эндэ туршдаа Наталья Ефимовна Родионова, Галина Анатольевна Антонова гэгшэд габьяалтай.

Ажахын һу һаалин бусад

ферманууд соһоо манай коллективтэ эгээл эхэ һу һаага гэжэ тоолодог. Үнээрэйгээ эхлээд, дунда заргын ферманууд дундаа түрүүлгэдэ Сэһиенэ хэлэхэдэ, бэрхшээлшад Анна Родионова, Анатолий Гаврилов, Иван Родионов гэгшэдтэй туйлаһан дунгууд бидэһэй сэдхэл хангаһанай. Жэлэй туршдаа үнээр бүриһөө 2100—2200 килограмм һу һаага гэжэ тимэмшье үндэр үрэ дун бэш ха юм. Бүри үндэр дунгуудыһе туйлаха гэжэ сролдохо өһотойбди.

Урмашама дунгуудыһе туйлаһан туйла үюу хэжэ хэрэгтэй? Бидэһэй һанамжаар, энэһи үдэрэй колхозой зоотехническэ, агрономическа албан бодожо үзэхэ өһотой. Мүнөө хоёр һууриһай үндэһэ һуури дээрэ таряашан ажахын ассоциация байгуулаха дүрэмдэһи колхозой ажуулажа байһанай. Энэһэй гол зорилго гээдэ, даалгаһандаа үнээрэйгээ туйлаха хуулиһаа малай байһан байрнуудай ашаглажа эхилһээр хуури гаран жэл болоо.

Харин бусад ажахынууд Бачин правлений газар хэрэгсэлгэе хубилгаха, севообородоо даһинаа хаража үзэхэ, зарим поликуудһаа абтадаг ургаса шижээлтэй өһотой Тимгээ тэжээлтэй ургамалуудыһе, талха тарья урланһаа өхээр хуряажа абаха хэмжээнууд ха раалагдажа, бэлүүлгэдэ эгээртэй.

Нэгэ толгой үнээрээ 20—25 центнер тэжээлтэй единичны хэмжээнтэй тэжээл хүртөөр өөсөлгөдэхэ болоно. Тимгээ элдэб янзын тэжээл бэлдэхэдэ өһотой. Мүнөө бин байһан үбэһэ тэжээлээр малай гансал тордох, түрэнгүй байлгавар Тэдэ бидэһээр үшөө һаана ха юмбиди.

Манай ажахында малай үүлээр һайжаруулаха дүрэмдэһи хэгдээрэй гэжэ сэхэ элэхээр. Һу һаамэ эрнд дээшлүүлгын туйла энэ хүдэлмэри һэрэгээ, үдэр бүри гэгдэжэ байгаа болоно. Гада туруушһиһиһи галлаһан үнээрэй үнээрэй, дүршэл шадбартай һаалишадта даалгажа үгэхэ шухала.

Үйлдэбэрлэн үндэһэ һуури шэнжлээр бага бэш хүдэлмэри хэгдэхэ өһотой. Малай байха шэнэ байра бариха эхилээр болоһотой. Юнда гээдэ, мүнөө малай байһан байрнуудай ашаглажа эхилһээр хуури гаран жэл болоо.

Харин бусад ажахынууд Бачин правлений газар хэрэгсэлгэе хубилгаха, севообородоо даһинаа хаража үзэхэ, зарим поликуудһаа абтадаг ургаса шижээлтэй өһотой Тимгээ тэжээлтэй ургамалуудыһе, талха тарья урланһаа өхээр хуряажа абаха хэмжээнууд ха раалагдажа, бэлүүлгэдэ эгээртэй.

Нэгэ толгой үнээрээ 20—25 центнер тэжээлтэй единичны хэмжээнтэй тэжээл хүртөөр өөсөлгөдэхэ болоно. Тимгээ элдэб янзын тэжээл бэлдэхэдэ өһотой. Мүнөө бин байһан үбэһэ тэжээлээр малай гансал тордох, түрэнгүй байлгавар Тэдэ бидэһээр үшөө һаана ха юмбиди.

Манай ажахында малай үүлээр һайжаруулаха дүрэмдэһи хэгдээрэй гэжэ сэхэ элэхээр. Һу һаамэ эрнд дээшлүүлгын туйла энэ хүдэлмэри һэрэгээ, үдэр бүри гэгдэжэ байгаа болоно. Гада туруушһиһиһи галлаһан үнээрэй үнээрэй, дүршэл шадбартай һаалишадта даалгажа үгэхэ шухала.

Үйлдэбэрлэн үндэһэ һуури шэнжлээр бага бэш хүдэлмэри хэгдэхэ өһотой. Малай байха шэнэ байра бариха эхилээр болоһотой. Юнда гээдэ, мүнөө малай байһан байрнуудай ашаглажа эхилһээр хуури гаран жэл болоо.

Залуушуул ба ажабайдал

ҺҮР ҺҮЛДЭ АЛДАНГУУ

Мүнөө үнэ сэнгүүдэй һула табигдахада, ажабайдалһай ай, хөбөр тогтууртгүй боложо, хүн зоной һуудал байдал бүри хүндэ болонхой. Илангага һуралсалһай эмхи зургаанууд һуража байһан эдир залуушуулай, тэдэндэ эрдэм мэдээ, эхнэ шадбартай олгожо байһан багшанарай байдал һанэа зобортой болоод байна. Тэдэндэ абдаг стипендия болон салин хуулиһе али болохоор дээшлүүлэхэ арга үшөө нөдөндөһи бэдэржэ эхилэ бэлэйбди.

Үнээрэйгээ жэлдэ октябрын 1-нэй урда тээ һурагшад һарадаа компенсацията хамта 120 тугалгын стипендия абдаг һаа, декабрь һараһаа эхилжэ, 150 тугалгын стипендия абдоо һанэа. Тэрэһэлэн октябрь-ноябрь һарануудай 60 тугалгын компенсация түлгэдэһэн байха. Шэнэ гуримвар стипендия түлгээһи байһаһа оной эхнээһи бэлүүлгэ өһотой байһан аад, ажабайдалһай үдэрһөө үдэртэ доройгээшэ хараада абажа, Бүрикоопсоюзай үгтэн тэдэмжэ дээрэ өөһэднгөө мунгэ нээлээд, болорһоо урид дээшлүүлгэдэһэн стипендия үгтэжэ захалаа бэлэйбди. Үнээр, ганциник умчлалта үгтэжэ уулуулгэ гэгжэ иһалол оролдожо гарганабди. Мүнөө үнээр 10 һурагша тоолодоно. Тэдэндэ һарадаа 192 тугалгын стипендия түлгээһи хажуугаар үдэртөө түлгээһиһөөр хоёр дахин эдэлүүлнэбди. Эдэ хоолой зүйлүүдэй үнээр болон тула республикын Финансын министрество зугаадаһан тугалгын мунгэ түлгээһи өһотой аад, мүнөө болотор юушье үгтэнгүй.

Һурагшадһай һурагсалдаа ба нийтын ажабайдалда эдлэхтэй байһын тулаа нөдөндө урмашуулгын нэгэ зүйл хэрэгсэлжэ, декабрь соо туршажа үзэхэһэй, болохоор юуһэн байгаа. Энэһэй юун бэ гээдэ, һурагсалда ба нийтын ажабайдалда хабаадалһанай коэффициент (КТУ) болоно. Урмашуулада үгтэн мунгэһе һурагшад өөһэдөө хоорондоо хубаадаг юм. Хүн бүхэндэ эдлэхэ аадлар бэш, харин һурагсалдаа абдаг сэтгэлтэнүүд, абдаг эдлэхэһиһе, мүн нийтын ажабайдалда хабаадалһангын хараада абажа, эдлэхэһи коэффициенте тооложо гаргаад, 10-һаа 30 хүртээр түлгээһи урмашуулга хэнэ. Урмашуулгын мунгэһэй хэмжээн соритой бэшшье һаа, баһал мунгэһа юм даа. Муу сэтгэлтэнүүдэ абдаг, хэшээлүүдэ хөдөд, хамтын ажабайдалһаа хоулар абдаг һурагшадта урмашуулга хүртээһигүй юм. Тобшоһон хэлэхэдэ, һурагшадһай хубин ба хамтын хариусалга дээшлүүлгэ хэрэгтэй энэ гурим тон зохидоор таараа. Хэшээлдэ бэлдэнгүй эржэ, муу сэтгэлтэ абаһи, хэшээлэ хаяжа гэжэ багшанарай зүгһөө эмэлэлгэнүүд үшөөн хэгдээд болорно. Хүмүүжүүлгэ урмашуулга өһотой энэ түлгээһиһе һурагшад өөһэдөө бэлүүлнэ ха юм.

Мүнөө сагта багшанар һуудал байдһай талаар жарыше хамгааллаһигүй болоод, үнээр шажарһаа хойшо булалгаа хэхэһанһаа гээдэ сепан дээдмэ зургаануудыһе ходо үбэлгүүлжэ байгаа. Эдэ хоолой, эд баренһай сэнгүүдэй үдэр бүри дээшлүүлгэ, һуурай һуудла табигдаһадаһан, амьдралаа залууһан тула горитой мунгэ төнгө хэрэгтэй болоно бшуу. Тин нөдөндө докөбөр һара соо тэдэн салһи мунгэ дээшлүүлгэдэһэн байха юм. Урда тэһи һарадаа хүдэлмэрлэхэдэһэн дунда эрэнгээр 342 тугалгын салинтай һаа, мүнөө 410 тугалгын абдаг болоно. Энэһэй бага гээшэ ааб даа. Багшанарай салинтай нэмэхэ тухай зарлигууд, тогтоолууд гарвал гээшэ, зүбүри амьдрал нэрээр һангадаһуй жэ табилд эд бшоро хурхарвар бэш, үдэ до имэ дөһөнһиһе тэй байхуурай зордо илан хөдөөһиһе мунгэһе үгтэн тэдэмжээр, мүн өөһэднгөө мунгэһе дээшлүүлгэ һэмдэ гэжэ үшөө даһин тэмдэглэбди. Энэ ушарһе бага эрэгээршэ табилдга хэрэгтэй. Манай техникум гээд урдаһайгараа нэрлэлгүүб. Бүрикоопсоюзай магазинуудта, болохоор урдаһаа кадрнуудыһе бэлдэхэ зорилготойгоор анхан

Дэлгүүр: амидархын арга бэдэрхэ

АЛИНИНЬ УЛУУ ДЭЭРЭБ?

- ▲ Манин хэн эдэлүүлхэб: колхоз гү, али фермер гү?
- ▲ Хамтын ажал үлөөһэнэй хэрэгтэй гү?
- ▲ Гол зөөринүүдэ, жасануудаа—пай болгожо үгэлтэй аал?

Сүлөөтэ сэнгэй табигдахын урда тээ Агын автономно округой колхоз, совхозуудай, агрофирмүүдэй хүтэлбэрлэгшэдэй, ахмад мэргэжилтэдэй сүлгәән боложо үнээрһэн байха юм. Энэ сүлгәән дээрэ хэлсэгдэһэн асуудалһын гансал хөдөө ажамидархын колхозт эдлэхэ хөдөөтэй бэш, мүн бүхы хүн зоной сэдхэл түлгээһэн асуудал харагдаа, зүбшэн хэлсэгдэ. Тимгээшье, хэнэһиһе мэдэлээр. Агын округ—аграрна округ гэхэн тогтой гээшэ ааб даа. Дэлгүүрэй харилсаанай үе сагта хайшан гээд амьдралдаа болонобди? Нелогой системын хүндэһэн «дарлалта» дорой колхоз, совхозуудыһе яаралтайгаар таряашанай хэрэг бин гү? Фермерүүд манин хөө хооллуулгаша шадхааб? Эндэ асуудалууд сүлгәәнэй гол анхараалда табигдаа, округой урдаа хаража ажахынуудай хүтэлбэрлэгшэд, фермерүүд һанамжануудараа хубалдаа.

Округой захиргаанай гүлһаа Г. Цыденова ороло үгөөр энэ сүлгәән нэрһэн байха юм. Гол асуудалаа хараһангаа урда тээ Канадын фермерүүдэй ажаһада худалдаа эрһэн Агын районий Шулуутайн Дилгэровэй колхозой түлөөлгөжэ Ж. Батомунуева өөрынөө стажировка тухай дэлгэрэнгүйгээр хөвөржэ үгэлэн байна.

Сүлгәәнэй гол асуудалаар гүлгәәнэй орлогшо Б. А. Абидуева мэдээлэл хэбэ. Хөдөө ажамидархын продукцияһи үйлдэбэрлэгшэд манай колхозууд болоно. Зүгөөр эдээр һуулай жэлүүдтэ энэ талаар үйлдэбэрлэ эрнд дооһолуулжа байһанай. Имэ байдал дээрэ элдэб урдаһи бийһан бүридэһиһе мүнөө һэлгээдэ, ондоо болгогдох гэжэ хэлсэгдэдэг болоһонһиһе зүбөөр ойлгохо хэрэгтэй. Колхоз, совхозуудыһе үгы хээ, тарааха гэжэ сэхэ хэлсэгдэһэн нэгэшье документ байхгүй.

Жэшээлхэдэ, 1992 ондо материално-техническэ таваар хангаха фондһи 50 процентһи колхоз, совхозуудта үлөөжэ, бэшшье фермерүүдтэ үтхэхэ өһотой юм. Үгыһэй, экономическа талаар шадһагүй колхозууд тарагдажа, совхозуудыһе үсмэлжэ, колхозуудтай бөөдэ дээршэ таряашад ажахынуудай ассоциационуудыһе, акционерһэ бүлгүүдүүдэ, газар болон үйлдэбэрлэн зөөринүүдэ үсмэлжэһэн ондоо бусад бүрхэлүүдэһиһе байгуулаха тусаа. Хөдөө ажамидархын министрствэһээ эрһэн тухай документ дотор хэлгэдэ. Тимгээдэ фермер-таряашад ажахынуудыһе эхмидэхэ хэрэгтэй. Энэһиһе өлдөө болгодоггүй. Хубин условоһоор хубаагдажа өһотой. Колхозник хэрбэ колхозһоо гаража ошоо һанна, мунгөөһиһе гү, али тэрэл абаха мунгэдэһиһе мал, техникэ үгтэхэ болоно. Тимгээдэ һай тодорхойлохо нэгэ янзын методико зохиобол, хаа хангаһуй алирдуугаар хубаагдажа байгаа.

Энэ сүлгәән дээрэ амар бэ даа нэгэ үлгәәнһи шижээбэрлэ абахагүйбди, харин нэгэ гэржээлтэйгээр түдэлжэ тусаа хэлсэхэ өһотойбди гэжэ нүхэр Абидуева түгсээлхөө эхлэбэ.

Агын районий XXII партсездыһи нэрэмжотэй колхозой түрүүлгөжэ Г. О. Дамбаев үгэ абхөдөө, энэ ажамидархын колхозууд таряашад ажахынуудай ассоциация болоһон. Тимгээдэ тэдээр нөвсөн (страховой) фонд байгуулаха гэжэ шидэһэн байгаа. Табан жэлдэ хуули хуулигаа соо хэрбэһе һайнаар түдэлжэ абажа һаа, цөм-хөнгөһиһид нөвсөөһиһе фондһоо инновационно-коммерческэ банк бин болохоор хараална. Ассоциациһиһе научно-консультативна түбэй үүргэһиһе коммерческэ бүлгээһиһе бэлүүлжэ байна. Эдээрһиһе үхөөр үйлдэбэрлэгшэд һан продукция худалдаанда элгээдэгдэ, фермерүүдтэй нэрлэгшүүд, бага предпр...

гү асуудалуудыһе бүхэдэн шидэхэхэ үлгәәнһиһе. Тимгээдэ бидэ хоёр замаар савшаа дабшаа болонобди. Нэгэ гээдэһиһе хөдөө колхоз, совхозууд тэрэл замдэн үлөөжэ дөө, газарой болон үйлдэбэрлэн гол зөөринһиһе гү, али хубинһиһе тодорхойлохо, нийтын сүлгәәнэй шидэхэбэрлэ колхозно-хубин зөөринһиһе пай болгожо нэгдэхэбди, бидэ хамтынга ажахынуудыһе үлөөжэ байнабди. Эндэ устасаа ондоо болон хубилгахадаа, ассоциация гү, али акционерһэ бүлгэм гэжэ нэрлэхэ болонобди. Харин устасаа артыһээ алирдуугаар зохиоодо, колхозник бүхэн хэлсэхтэй өһоор хамтарха жэшээлтэй юм.

Дуратай тон өөһэднгөө таряашад гү бүһиһиһе ажахынуудыһе байгуулахэдэ өөртгүй. Эдээрэй партнернууд гү, али конкурентнууд шижэрэ хүдэлхэдэһиһе болоно. Колхозуудыһе таряашад фермерүүдэй ажахынуудай ассоциацинууд, багахан предпрятнууд болохоодо, таарамжатай гэжэ һаанада. Зүгөөр эндэ ажалладаг хүн бүхэн даалгагдаһан хүдэлмэриһөө, зөөриһөө ондооһоор, эзэн өһоор хөдөөтэй ушартай. Томохон таряашад ажахынууд ассоциация болгодог бол, дээрэ байхал хаш. Тимгээдэ эдэ ажахын газар дээрэ байһан 18 һана хүсэһэн бүхы зондоо ажал хүдэлмэриһиһе харангуйгөөр газарыһиһе хуби, мүн пайһиһе хубаажа үгэхэ өһотой. Харин гол зөөриһиһе колхозник бүхэндөө хубаажа болоно.

Ассоциация байгуулаһан хойноо коммерческэ банк нээжэ шухала. Ороһоо үйлдэбэрлэдэг ажахынуудта ондоо анхараал хандуулгадаа хэрэгтэй. Юуб гээдэ, мал ажалһиһе һалбар дээрэ гол түлбэ фермерэй ажахынууд эхмидэхэдэ болоно. Бин байһан таряаланга тэрэ замдэн үлөөжэ, севообородоо эбэхэгүй гэхэн асуудал шажар табигдажа өһотой. Ороһоо болон үрһиһе үйлдэбэрлэхэ таряашад ажахынуудыһе эхмидэхэ хэрэгтэй. Үйлдэбэрлэн технологи эбэхэдэ гэхэн дурдалһанууд ажахынуудай хүтэлбэрлэгшэдһөө ороно. Энэ талаар нелогой системэ хэрэгсэлбэл, дээрэ гээжэ һананада. Жэшээлхэдэ, үйлдэбэрлэ эрнд дооһолуулгашад нелогонһиһе дээшлүүлгэдэ хараб. Эгээл мүнөө хүн зоной пайн тодорхойлодожо байхадаа, мал, техникэ хэды шэнэһээр хүртэхэб гэжэ баһал элрүүлжэ хэрэгтэй. Энэһиһе өлдөө болодоггүй. Хубин условоһоор хубаагдажа өһотой. Колхозник хэрбэ колхозһоо гаража ошоо һанна, мунгөөһиһе гү, али тэрэл абаха мунгэдэһиһе мал, техникэ үгтэхэ болоно. Тимгээдэ һай тодорхойлохо нэгэ янзын методико зохиобол, хаа хангаһуй алирдуугаар хубаагдажа байгаа.

Энэ сүлгәән дээрэ амар бэ даа нэгэ үлгәәнһи шижээбэрлэ абахагүйбди, харин нэгэ гэржээлтэйгээр түдэлжэ тусаа хэлсэхэ өһотойбди гэжэ нүхэр Абидуева түгсээлхөө эхлэбэ.

Агын районий XXII партсездыһи нэрэмжотэй колхозой түрүүлгөжэ Г. О. Дамбаев үгэ абхөдөө, энэ ажамидархын колхозууд таряашад ажахынуудай ассоциация болоһон. Тимгээдэ тэдээр нөвсөн (страховой) фонд байгуулаха гэжэ шидэһэн байгаа. Табан жэлдэ хуули хуулигаа соо хэрбэһе һайнаар түдэлжэ абажа һаа, цөм-хөнгөһиһид нөвсөөһиһе фондһоо инновационно-коммерческэ банк бин болохоор хараална. Ассоциациһиһе научно-консультативна түбэй үүргэһиһе коммерческэ бүлгээһиһе бэлүүлжэ байна. Эдээрһиһе үхөөр үйлдэбэрлэгшэд һан продукция худалдаанда элгээдэгдэ, фермерүүдтэй нэрлэгшүүд, бага предпр...

нууд хангагдаха байна. Энэ бүлгэһиһе бүхы арсадаһаа асуудалуудыһе шидэхэхэ үүргэһиһе юрист түдэлжэ юм.

— Фермерүүдэй, таряашад ажахынуудай ассоциация бидэ байгуулахэдэ. Ажахы эрхилгын, илангага таряан ажабай бин байһан бүридэһиһе эбэхээ, ондоо болгохоо һанангаһуйбди,— гэжэ Дуларгын районий «Родина» колхозой түрүүлгөжэ Б. Д. Цыренов мэдүүлбэ.

— Ажахын бүхы подразделениһиһе өрөндэ харилсаагаар ажалладаг хөдөө хүн зон энэ хубилгалтада психологическа талаар бээ эблэхэһиһиһе гээшэ. Саашан мунгэр Цыренов гол зөөринһиһе, нөвсөн пайнуудай тодорхойлодожо байһан тухай тогтобо.

Зэрьсэн зөөринһиһе хубин болохо хубаагдаһаағы фондһиһе асуудалаар «Родина» колхозой түрүүлгөжэ хүн зондоо малаа хубаажа тухай һанамжатаа хубаалдаа. Колхозник бүхэндэ, тэрэ тоодо пенсионерүүдтэ, студентһиһе, Совет Армида алба хэшээдэ 30 толгой хониды хубаажа юм. Тимгээдэ тэдээр эдэ хонидо худалдажа абаха болоно. Фермер эрбээ 600 толгой хонид отара бариха гээлб, 200 пайшигүүдэһе сүлгүүлаха ушартай юм. Өөрын мэдэлэй газартай, эд зөөриһиһе болон эрьсэн зөөриһиһе пенсионер энэ хэрэгтэ хабаадалһаада хамгаһуй. Тэрэнгүйгөөр газарыһиһе хуби, мүн пайһиһе хубаажа үгэхэ өһотой. Харин гол зөөриһиһе колхозник бүхэндөө хубаажа болоно.

Хэн нэгэн нимэ пай абаха дурегүй, үгыһе гээлб, өрөндэ үгтэхгүй байгаа гээшэ һаа, энэ хонидондоо малаа худалдахадаа өөртгүй,— гэжэ эдэ хэлбэ.— Гэр байрһиһе асуудал тсн орба хэрэг болоһотой. Энэ талаар хонидо, малаа худалдаһан мунгэдэ гэр барихаар түсэлжэбди. Гэр байра бидэ тодорхойлоһон хойбди. Нэгэ бүлгэдэ 30 мянган тугалгын пайн хүртэнэ. Хуушан гэр комиссионһиһе сэнгээр 500 тугалгын болоно. Энэ мунгэһиһе тэрэн өөрын мэдэлэй даһиһе 500 тугалгын хөроогодо, 29,5 мянган тугалгын шэнэ гэр барихадаа хамгаһуй. Хэрбээ үсмэлжэ гэртэй зон хара болоһотой! Имэ гэртэйһиһе 30 мянган тугалгын үтхэхэ юм. Тэрэ үбүүдэһиһе гү, али басагандаа гэр барихадаа өөртгүй.

Фермерүүд бултадаа болоһоо гээшэ һанна, техникэ, унаа яаше хүртэхэһиһе байна. Эдэһиһе асуудалууд шидэхэдэ өһотой.

Колхоз, совхозуудыһе үгы хэбэ тараажа, тэрэнэй өрөндө таряашад фермерүүдэй ажахынуудыһе байгуулаха тусаа округ дотороо суула гарһан үйлдэбэрлэн эзэ, 33 партизанһиһе нэржээлтэ таряашад фермерүүдэй кооперативтай түрүүлгөжэ мүнөө хүдэлдэг К. Р. Норбөө һанамжатаа хубаалдаа. Колхоз, совхозуудай гээшүүд өөһэд өөһэднгөө зөөриһиһе фермерүүд болоно. Харин бидэ поселотой фермерүүдтэ амар зөөри байхабди! Газар дээрэ эзэн боложо хүдэлөөгүй һаа, мүнөө сагта юмэн бүтэхээ болго гэжэ хүн бүхэн ойлгохо өһотой. Энэ асуудал шидэхэхэ талаар округ дотор тухай комиссия байгуулаха шухала болонхой гэжэ тэрэ түгсээлхөө мэдүүлбэ.

Сег зуурын комисси байгуулаха гү, али үгы гү гэхэн арсадаһаа хөөрлөдөн баһал эдэ болоно. К. Р. Норбөөһиһе хэрэгтэй гэжэ хэлэхэдэ, Г. О. Дамбаев үгы гэжэ мэдүүлбэ. Энэ асуудалаар коммерческэ зуршалаһиһе «Могойтуһиһе» нэгдэлэй түрүүлгөжэ Ц. Н. Нимбуев өөрынөө һанамжатаа хубалдаа. Имэ комисси хэрэгтэй гэжэ хэлһэн байна. Энэ сүлгәән дээрэ сег зуурын комисси байгуулагдаа.

Д. БАДМАЦЫРЕНОВ,
Д. БАЗАРОВ.

Дээдэ-Жэрэмэй хөдөөгэй техническэ мэргэжэл олодог 27-дөһиһиһе училищидэ Иван Исаевич Власов башалдаг юм. 29 жэлэй саада тээ тэрэ өөрөө энэ училищид дүүргэһэн байна. Харин мүнөө ямаршье техникэ һайн мэдэхэ, бэрхэ амалшадые хүмүүжүүлэхэ хэрэгтэ бүхы хүсэ шадлаа элсүүлэн амална.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: И. И. Власов.
А. ШАГДАРОВАЙ фото.

ТУҮЛАМЖА, ТЭДХЭМЖЭ БОЛОХО

Манай райондо «Нигүүлсэһи» сэдхэл» гэхэн программа зохиогдоод, энэ хүдэлмэри абуулагдадаг болонхой юм. Энэгээр хараалдаһанай өһоор һахан районий ветерануудай совет, инвалидуудай, шэхэ хатуушуулай, нодэ муутайшуулай бүлгэмүүд ажуулон үнээрэгдэ.

Районий нимэ зондо аша туһатай, багашыһе һаа, тэдэмжэ болохо үгэхыһиһе тула райгүисэдкомһи шидэхэбэрлээр Хорин район, Хурбын ОРС-нууд, ажаһуудалы хэрэгсэлжэ хангадаг комбинат элдэб зүйлэй эд бараануудыһе үгхөөр уралагдаһан байгаа.

— Энэ аукцион үнээрэгдэхэ бүхэдэ 34 мянган тугалгын эд бараан үгтэн байна. Эдэһиһе хүдэлгэ колготконуудһаа эхилээд, гутал, хубсаһан, мебель, мотоцикл, амһарта, хубсаһа угааха машина болон бусад зондо аргагүй хэрэгтэй юуһэн болоно,— гээд районий ветерануудай советэй түрүүлгөжэ Владимир Степанов хэлбэ.

Энэ аукционһоо оройн мунгэн зөөри хэды байдалда оройн пенсионерүүдтэ, инвалидуудта туһаламжа, тэдхэмжэ үзүүлгэ хэрэгсэлдэхэ юм. Манай район соо бүхэдэ дайһиһе болон ажалы 3178 ветеран, Афганистан дунда хабадаһан 12 хүн тоолодог. Тэршын инвалидууд, мунгэ багээр абдаг, туһаламжа үзүүлжэ байхар зон район соо олон.

Аукцион болохо үдэр районий Библиотекын хушан байра соо хүн зон олоор сүлгәән һан. Аукцион эхилжэ, хуураһи хэды ондоо ремерэй анхандаа хара байһан колготко хамталгадаа, 50 тугалгын дуралдажа. Энэһиһе энэ сэнхэ 5, 10 тугалгын дуралдажа хойно хойноһоо дээшлүүлбэ. Имгээ энэ 105 тугалгын худалдажа һан. Гансахан энэхэн наймаһиһе бүлгэмүүдэйһиһе 55 тугалгын туһаламжын мунгэ олобо ха юм. Уданы электроплитикэ, электрическэ утыг, эхэрнүүдэй кос...

түм, велосипед, хубсаһа угаада машина гээд мэтэ дуралдажа, 50—100 тугалгын дээшлэһэн үнэ сэнгээр наймаһеһадаһан байна.

Ажаһуудалы хэрэгсэлжэ хангадаг комбинатай дархашуулай бүтэһэн кунхи соо табиха стол, шакар, стулууд хамтадаа 600 гаран тугалгын, амһараа стол 190 тугалгын, сүлгүүд 50—50 тугалгын наймаһаалада. Электр-приборнууд, бусад эд бараан бүри үнээрэйгээр худалдажа. Мүнөө, юуһэнэй хомор сагта нимэ эд бараан ондоо тээһи олохотойбди гэжэ мэдэһэн хоринхид халаһан сооһиһе улаан, ногоон шарбууһануудаа гамангунууд, һанаандаа таряан хэрэгсэлүүдэ худалдажа абаа, майһаа гүйгөө. Имгээ энэ аукционһоо иһал эхэ хэмжээнтэй мунгэн эд бүлгэмүүдэй туһаламжын жасада оройн байна.

Аукцион дээрһээ зуун тугалгын электроплитикэ худалдажа абаһан хүшгэнэй халта хөөрлөдөбди.

— Нилээд эхэ сэнгэйгээр энэ плитик абаа хүн бээбэ. Тэдэ мүнөө нимэ плитик хаанһаа олохотой. Сагтаа халажа уухаданһиһе юуһиһе. Залуушуул зуугаад тугалгын нэгэ шэл архи абдаг элигидат лэ ха юм.

Энэ аукцион эхмидэхэдэһиһе нэгэн, нодэ муутайшуулай районио бүлгэмэй түрүүлгөжэ Жаргала Цыденова Районһиһе аукционной үедэ имгээ мэдүүлбэ һэн:

— Манай бүлгэмдэ дүрбэн районий 96 хүн ородог юм. Олонхимэ нэгдэхэ, хоёрдохи бүлгэмүүдэй инвалидууд. Эдэндэ туһаламжа хэрэгтэй. Мүнөө манай бүлгэмүүд шэнэ байратой болоо. Саашада нимэ юуһиһе үнээрэгдэ байхабди.

Эдэндэ шэхэ хатуушуулай, инвалидууд байха юм. Энэ аукционһоо оройн мунгэн эдэ зоной аша туһада хэрэгсэлдэхэ, энэ хүндэ хушэр

Сагаалгание угуулан

САГААН ЭДЕЭН ТАБАГАА БЭЛДЭЭД...

АТТА манай Могай Уроанай... Тухалта... гадна... гадна... гадна...

аршагданхай, сөбөрхөн захи... гэр бараагаа тойруулаад, сэл... бэрлэх, арилгатай сага шор...

Хайдаб баабайнигаа эхил... гэр хан. Баабайтан айшадые... хүлээж, саха сэргээс бэлд...

Соёлой эдэбхитэд

ТЭГЖЭМ ДУУНАЙ ЭЗЭН

Энэ нотаг харгы замданы мунгэ номолно... гээшэб—гэж асуухадамни.

Эдэр тогоошод. П. БУРМАКНИНА фото.

ГЭМТЭ ЯБАДАЛНУУД ОЛОШОРНО

Самарада электростенци... хулгайла. Городой электро... стэнци бэш, харин сэргээш...

ГЭМТЭ ЯБАДАЛНУУД ОЛОШОРНО

Самарада электростенци... хулгайла. Городой электро... стэнци бэш, харин сэргээш...

ГЭМТЭ ЯБАДАЛНУУД ОЛОШОРНО

Самарада электростенци... хулгайла. Городой электро... стэнци бэш, харин сэргээш...

ТАСС: ТУБИ ДЭВДЭЭР МҮНӨӨЛӨӨ

ПАРИЖ. Президент Борис... Ельцин февралын 5—6-да ал...

ТАСС: ТУБИ ДЭВДЭЭР МҮНӨӨЛӨӨ

ПАРИЖ. Президент Борис... Ельцин февралын 5—6-да ал...

ТАСС: ТУБИ ДЭВДЭЭР МҮНӨӨЛӨӨ

ПАРИЖ. Президент Борис... Ельцин февралын 5—6-да ал...

Широб-Нимбу Хубитын ХОРИН 11 ЭСЭГТЭН УТ ГАРБАЛАН ТҮҮХЭ

[Ургэлжлэл. Эхминийн ив... варин (4; 16; 23; 28; 29; 30...

түхэй Хорин стөпной дүүмн... даалгавартай сөйднөр, бул...

үдэр тогтоогодон Забайкаль... ске областной таряашдай ту...

Ч.Д. БУДАЕВ

дайнай ба ажалай ветеран.

Ч.Д. БУДАЕВ

дайнай ба ажалай ветеран.

Ч.Д. БУДАЕВ

дайнай ба ажалай ветеран.

Хабаадах януурнууд:

Наада хүтэлэх хүбүүн
Наада хүтэлэх басаган
Ульгэршэн
Зурхайшан
12 жэл — баг үмдээн
12 үхибүүд.
Сагаалганай айшад:
1. Добуун-мэргэн

2. Алан-гуаа
3. Абай Гэсэр
4. Будамшуу
Дуунай хатарай ан-
самблнхид
Хүгжэмшэд
Арад зон.

Хүл хурдан нохой жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Нохой жэлдэ
түрэнэн хүн эсхэе мэдэхгүй
ажалша, сэхэ сээр абдалгай,
үмнэхэ, зүгөөр хэрүүлээр
байдаг. Наян гарагын — по-
недельник, чисаа гарагын —
четверг.

ГАХАЙ ЖЭЛ.
Гайнар зууван бэстэй,
Гандан дэгээ хамартай,
Гайтан олоор түбүүлдэг
Гани галуу гахай жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Гахай жэлтэй
хүнүүд Туулай, Хонин жэлтэн-
тэй ехэ эбтэй буудал, могой
жэлтэй огто таарахагүй, хүл-
дэтэ найн гарагын — среда,
муу, гарзатай үдэрнэ — суб-
бота.

ХУЛГАНА ЖЭЛ:
Азир жахан бэстэйш хаа,
Атан тэмээнхэс нубэлгэн
байжа,
Алтан нарые түрүүн харахан
Ама сагаан Хулгана жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Хулгана жэл-
тэй хүнүүд ехэ баян бууха
байна. Луу, Бишэн жэлтэй хү-
нүүдтэй таараха, морин жэл-
тэй таарахагүй. Тинхэдэ Хул-
гана жэлтэй хүнэй найн гара-

шуудай урданай томо зохоол
«Ноуса тобшо», «Алтан тоб-
шо» үндэнэн хэлэн дээрэмнай
хэлбэлдэг. «Ульгэрэй далае»,
«Шэдтэ хүррэй» хабархан үн-
шанабди. «Банга» журнада,
«Бурсад үнэн» номиндоннай
Бурхан багшын агаата хургал-
нууд, алдарт мэдээлүүд то-
лолгодож байдаг. Энэмнай
ежел найн гэжээ!

БАСАГАН: Мүнөө бидэ ур-
данай угай бэштэе бурсад
хэлэн дээрэе уншаха аргатай
болонхойбди.
УЛЬГЭРШЭН:
Угай бэштэ угай бэштэ...
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

БАСАГАН:
Золтой үбгэн урданай ном
Зоригжоо уншана.
Хуушан монгол үгэ хэлэн
Хурса тодоор урдана.
УЛЬГЭРШЭН:
Эхэ Монгол туургагтамнай
Ехын ехэ түүхтэй.
Чингис хаанай үг изагуур
Бүртэ-Шонохоо эхитэй.

Уемн үедэ хүндэтэйш!
БАСАГАН:
Уршаг һүйтэ дайсадые
Һуеенэш,
Улад зондоо аша туһа
хүргэнэш.
Унаһаннике, зобохонике
бодхоонош,
Урмашуулан, зоригнеше
үргэнэш.

ЗУРХАЙШАН:
Гэсэрнай, Гэсэрнай,
амар мэндэл!
Гэгээн наранһаа һүлдэтэйш.
Үргэн Бурядаим арад
түмэндэ
УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

Бэлигүүн хонгор нодэтэй
Хүлэг эрдэнэ!
ЗУРХАЙШАН:
Мүнгэн моголоош барнижа,
Мүнгэн солыш үргэжэ,
Доро дохин хүгдэжэ,
Түрүү гаража эрэншэ
Түгэс ехэ илалтыш
Түмэн зоной үмээтэ
Ульгэршэн!
Баро-о, бара, бара даа!
Түбн дэгүүр
Түбжэрхэй табиһан
Түмэн адуунай
Түрүү дэгээ Бурядаим
уяган!

ХҮБҮҮН:
Эрин гурбан наадан—
Эдир залуугай наадан.
БАСАГАН:
Эрин гурбан наадан—
Эршэ хүснэй наадан.
ХҮБҮҮН:
Шагдаһанай шагмье,
Шадалай ехье үзэсээн...
БАСАГАН:
Гарай гасуае,
Хүлэй хушөөе гаргалсаан...
ХҮБҮҮН:
Бүээрэг баатар хүбүүдэй
Бүхэ барилдаан,
[Зодог шуудай [барилдаа-
шадай хубсага] үмдэншэ залуу
бүхшүүл шубуун шэжгөөр га-
раа дэбнээр гаража, «барил-
даашадай хатар» гүйсэдхэнэ.
Илажа гараһан бүхын соло
дуудагдана].

УЛЬГЭРШЭН:
Баро-о бара, бара даа.
Баатар мэргэн байнаш даа.
Зон арадайгаа
Зориг мэдүүлһэн,
Залгаа Бурядайнаа
Заншал таноуһан
Зан баатар байнаш даа.
ЗУРХАЙШАН:
Абай Гэсэр хүбүүн,
Алдарт Сагаалдай мэргэн,
Бабна-Барас баатар,
Хулдан-эргэн хүбүүн,
Баро-о бара, бара даа!
Баатарай мэргшүүл!

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

УЛЬГЭРШЭН:
Урда сагта бэштэдээ...
Найхан гарбал элинсэгээ
нанатгы гээд хэлэгдээ.

мэргэндэ —
Бара, бара, бара даа!
БАСАГАН: Арадайнай али-
бэз һайндэрнүүд аман зохоол
дээрэ үндэнэлдэг...
ХҮБҮҮН: Зүб даа! Арадай
дуунууд, хатар ёсоор, үлгэр
домогууд, оньһон үгэнүүд,
көрөлнүүд, табаринууд!
БАСАГАН: Хүндэтэ нүхэдэ,
мүнөө таабари хэлсэе!
АРАД ЗОН: Таалса! Тааба-
ри—танай, тааха—манай!
ХҮБҮҮН:
Хоёр хонин холбоотой,
Хотогор ээрдэ уятай.
ЗАЛ СООНОО: Шүдэн, хэ-

БАСАГАН:
Хадын саанаһаа
Халзан хуса бутангаа.
[Һара].
Урдаһаа эрэнш айлашад
Уураг, тараг хэштэгшэ.
Хойноһоо эрэнш айлашад
Хони, хурга бэлэгтэй.
[Хабар, намар].
БАСАГАН:
Мүнөө байгаали тухай
таабари.
Жэн торгон захгүй,
Жэжэ һубан нүхгүй.
[Тэнгэри, одо мүшэд].

ХҮБҮҮН:
Бухын тархи булаатай,
Булган малгай хиксээтэй.
[Тибһэн].
Хүндэтэ хууе,
Хүтэлдэ найгаа [Түймэр].
Уушхай-шуушхай баатар,
Ууса ниоргаара таархай
баатар. [Шоргоолзон].
Түмнинеи ошоод,
Түгэлгэршэ үлбэ.
[Модоной набһананай
унаха].

Богодо хаанһаа зарлиг
буужа,
Болдогой орой булта
хүдэлбэ. [Үр саиха].
Хээрэ адууга хуряахадан,
Хэн баян гэхэб даа.
Хэрмон дахаа үмдэхэдэм,
Хэн гоё гэхэб даа.
[Хулганаан].

БАСАГАН:
Эрин гурбан наадан—
Эрхмүүдэй наадан.
ХҮБҮҮН:
Эбэр номшоод, һуршадай
Эрдэнэ бэлгэй наадан.
БАСАГАН:
Эрхэдэ элгитэн,
Шэгшэдэ элгитэн
мэргэн шадбаржа
харууһан.
[Һуршад һубаридан гарана].
ХҮБҮҮН:
Тэбэнн күтөөр
Тэб гэхэ харбадаг,
Тэртэ түлээнэй
Угы болосо харбадаг
мэргшүүл!

БАСАГАН:
Хандагай бүтмэ
Харайса дүндэн
бүдэрүүлдэг,
Харсага шубуе
Ниндэнэн дүндэн унагаадаг
мэргшүүл!
[«Эбэр номхой хатар»
гүйсэдхэгдэнэ].
УЛЬГЭРШЭН:
Үбгэ эсгээрэйнай
Үргэлжэ абһан,
Ан агһанай,
Аймагаа замгаалһан
Эбэр номхой
Эди шэдине магтанаб.
ЗУРХАЙШАН:
Эрхын хушоор эршэлжэ,
Долбоороороо дүнгэжэ,
Оноо мэргэн голдөө
Оноо дээрэн шэбшэжэ,
Байгаа абһан
Баатарые магтанаб!
БАСАГАН: Угһе нэгэ ай-
шан эрбэ.

ХҮБҮҮН: Ульгэр сооһоо мүн-
дэлбэ.
БАСАГАН: Бурядаимнай һай-
хан хүбүүн Будамшуу!
[Будамшуу Адууга дуула-
һаар ороно].
УЛЬГЭРШЭН:
Ярууна, Хоридо ямбадай,
Агада, Алайртай алдартай,
Түгэдэ, Түмхэдэ түрэлтэй,
Баргажанда, Хяагтада
базатай.
ЗУРХАЙШАН:
Будамшуу, манай
Будамшуу—
Буряад арадайнай
Сэхэ сээр,
Сэсэн хурса хүбүүн!
УЛЬГЭРШЭН:
Хэбтэннине бодхоолши,
Хэбтэннине сэхэллолши,
Найе һайхаман магтанаш,
Мууе мусандан
шүүмэлэнш.

ЗУРХАЙШАН:
Дуугаа дуулан,
Зугагаа дэлгэн,
Айл аймагараа
Алхалжа ябыш даа!
БУДАМШУУ: Юреал болто-
гой!
ХҮБҮҮН: [Һээр барихай
орно]. Будамшуу, һээр шаяа.
БУДАМШУУ: Болох даа!
[Һээрнине абажэ, шэнжэнэ, шаа-
на].
Бүхье һээр
Булгалжа,
Хандагийн һээр
Хүдэлхэ,
Балсангаар
Бата,
Шандаһаар
Шанга,
Баатар мэргшүүл
Бани гүй!
[«Бани, байна!» — гэлдээ,
олон хүбүүд, наһааалыше хү-
нүүд сценэ дээрэ гаража, һээр
шаана. Шалгаралда шагналда
хүртэнэ, Ульгэршэн солыш дуу-
дана].
УЛЬГЭРШЭН:
Баруун гарта
Баатарай шэртэлтэй
Балсан бүдүн эрэ

ЗУРХАЙШАН:
Дүрбэн сүгэ турууһаа
Дүлэ гарган эрбэлши!
Хоёр һүрэн шэхэншэ
Зула бадаган эрбэлши!
УЛЬГЭРШЭН:
Хараани газарые агһаһан,
Хазуар даран, тамһаһан,
Арад зоноо гайшууһан
Хүлэг эрдэнэ!
ЗУРХАЙШАН:
Туг залаа һамбайтай,
Тугас сүгсэ һүүлтэй,
Шэхэн дороо монсогтой,
Ташаан дээрэе тамгатай
Хүлэг морин!
УЛЬГЭРШЭН:
Габал һайхан тархитай,
Галлидаг уян бэстэй,
Виндарьяа шэмэг зүһтэй,

ЗУРХАЙШАН:
Дүрбэн сүгэ турууһаа
Дүлэ гарган эрбэлши!
Хоёр һүрэн шэхэншэ
Зула бадаган эрбэлши!
УЛЬГЭРШЭН:
Хараани газарые агһаһан,
Хазуар даран, тамһаһан,
Арад зоноо гайшууһан
Хүлэг эрдэнэ!
ЗУРХАЙШАН:
Туг залаа һамбайтай,
Тугас сүгсэ һүүлтэй,
Шэхэн дороо монсогтой,
Ташаан дээрэе тамгатай
Хүлэг морин!
УЛЬГЭРШЭН:
Габал һайхан тархитай,
Галлидаг уян бэстэй,
Виндарьяа шэмэг зүһтэй,

Гунга ЧИМИТОВ

САГААН ЫАРЫН МЭНДЭ

Соёлодто туһаламжа

ХҮБҮҮН: Хүндэтэ нутагай-
хиднай, ямбаата айлашаднай,
халуу... амар мэндэл!
БАСАГАН: Сагаан һарын
мэндэл!
ХҮБҮҮН: Нутагайнаа суута
ульгэршэни, алдарт Зурхай-
шание найр наада ударида-
хынье уринабди!

[Хуур барихан ульгэршэн,
зузаан ном хугашалһан Зур-
хайшан ороно].
УЛЬГЭРШЭН:
Сагаан һарин мэндэл!
Биднэй удаан хүлээн
Бишэн жэлнэй морилбол!

ЗУРХАЙШАН:
Унан хара Бишэн жэлнэй
Уужам Бурядаимнэй
морилбол!
Сагаалганай мэндэл!
БАСАГАН: Зурхайшаннай,
хэлэжэ хайрлыт, Бишэн жэл-
най амар байха байнаб!

ЗУРХАЙШАН [номоо дэл-
гээн хэрэн]. Бишэн [Һармаг-
шай] гэшмэлнэй халиун оро-
ной амитан хани, тинхэдэ энэ
жэлнэй том дулаан байха.
ХҮБҮҮН: Байдалнай энэ Би-
шэн жэлдэ амар байхаб!

ЗУРХАЙШАН: Орон соом-
най, Россиданнай ажабайдал
хүчээршэжэ байгаа һаа, бурхан
бунтай Буряад орон нутаг-
тамнай яһана һайн байха. Адуу-
һа малаа үсхэдэг, газар та-
ралаангаа элдэжэ буряад-мон-
голшууд амарше хүндэ саг-
та ядасгагүй юм. Харин энэ
Бишэн жэлдэ нүгэл үргэлж-
гүйгөөр ажалаа хээд, лама
бурхандаа залбаржа, үргэлж
мүргэл үйлдөөд, дулаанай
орон тээшэ каража, сэргээжэ
үргөөд байгаа һаа, дутамаг-
гүй үлэй хэштэгэй ажаууха-
мнай мүнхэнэн даа.

БАСАГАН: Залуушуулай
хуби эдэн амаршуу байха
хэб?
ЗУРХАЙШАН: Бишэ жэлдэ
түрэнэн ехэ олон болохо.
Айл бүлэ болоһон залуушуул
эбтэй һайн хуба, нигүүлсэхэ
сэдхэлтэй, аба, эжигээ жар-
гуула, олон үхибүүдтэй бо-
лохо байна.

ХҮБҮҮН: Зурхайшаннайнай
һайн үгэ нэмэри дуттай бай-
хе ёһотой. Нутагайнай мэд-
дэжэ дуушан (тэрэ тэрэнэй)
һайхан адууга бэлэг болгон
барина! [Ямар дуун бэ гэжэ
соносхохо].

[Дуушан дуу гүйсэдхэнэ.
Хоор дуулаа һаан, бүрнеше
һайн байхэ].
УЛЬГЭРШЭН:
Сагнай хэдэ хурдан
бэ даа—
Самнаад жэлнэй ходооробо.
Саяан дэгүүр мархахадаа,
Сарюун Бишэн жэл
тордоробо.

ЗУРХАЙШАН:
Ехын ехэ һайндэр —
Сагаалганай
Ерэлд даа баарлууһаар.
Нэгэ-нэгэ һаа
бултандамнай
Нэмэбэл даа урмашууһаар.
ХҮБҮҮН:
Сагаан һара малайн гараа,
Сагаан эдэн дэлгэршэбэ.
Сагаан хүгжэм талаар
тараад,
Сагаалхса жэжиршэбэ.

Хүгжэмшэд хүюун аялга
наадажа, ансаблин хуур
хамтын дуу татана, хатаршад
бүжөг наада эхилнэ.
ДУУШАД:
Сагаан һара гаража,
Сагаалганай эхилбэ.
Сарюун нүхэд сугларжа,
Ехор наадан эхилбэ.
Түгээрхэн газарта
Түүдэг галаа носооб.
Түүдэг галаа тойрожо,
Түгээрхэн наадаа.
Бурядай ёһо заншал
Бусаад, угаа һайхан лэ.
Бусаад, дахин һүргэһэншэ
Бултанамнай баяр лэ.

БАСАГАН: Урданай тахил
мүргэл зориулгүй болоо...
ЗУРХАЙШАН: Буряад нутаг
тамнай дасан дуганууд ба-
ригдаад, мүргэл эхилэ.
УЛЬГЭРШЭН: Олохон нутаг-
гуудта хада үндэрэй оройдоо
һайхан сагаан субарганууд бо-
доогодоо.

ЗУРХАЙШАН: Сагаан һара-
мнай, Сагаалганай арад зо-
нойнай сагаан сэдхэлнеше
урялжа байна.
УЛЬГЭРШЭН: Бурядаимнай
түрүүшын эрдэмтэ Доржи Бан-
заров сагаан һара, сагаалган
тухай 140 жэлэй урда тээ ил-
гэжэ бэштэн байдаг.

ЗУРХАЙШАН: [ном руугаа
шагана]. «Сагаалган болбол
монголшуудай жэл бури тэм-
дэлдэгдэ ори ганса һайндэр
юм. Арад зон сагаалганине
тээшэ ядан хүлэдэг, эртэнэн
һээ түхээрдэг, гоёлой хубса-
һа хунар оёдог, эдөө хоол гэл-
бэгээр бэлдэдэг, гэртхи, га-
зехихаа сээрлэдэг байгаа. Са-
гаалхадаа, бэ бээ хадагаар
золгохо гэжэ илангаһа һайн
удайтай, дэмбэрэлтэй, һүлдэ-
тэй юм. Ерэнш айшандаа
хүндэ ямбын, хани нүхэлсэлэй
хүндэ болгон, тамхитай гаа-
һа залаха, пулаад, хитад тор-
гон хадаг бэлэгдэхэ заншал
«дэлгэрэншэ юм».

УЛЬГЭРШЭН:
һайхан сагы зүгнэжэ,
һара, наран тохөөб.
Зомой урма нэмээжэ,
Золто баар дохөөб.
ЗУРХАЙШАН:
Саһан дэгүүр сагаалһин
Сагаан һара морилбол.
Саянэй тоношу үнээрөө
Сагаалые урялба.

УЛЬГЭРШЭН:
Жэгүүрээрээ дэбнээр
Жэлнэй мүнөө шэнэлбэ.
Хүдөөмдэнэй, ходошо
Хүюун һайндэр эхилбэ.
ЗУРХАЙШАН:
Буряад-монгол араднай
Булта һайхан байдалтайл.
Ехэ хэрэг урдманай.
Ерээдүмнэй найдамтайл.
ХҮТЭЛЭГШЭ ХҮБҮҮН:
Бишэн жэлнэй гаража.
Биднэе одоо баясуулба.
ХҮТЭЛЭГШЭ БАСАГАН:
Алин гэштэб Шэнэ Жэлнэй,
Алһан тошоор Бишэн жэлнэй!

ХҮБҮҮН:
Харан тоёр жэлнүүд
Ахалжа, мандаа харагдыт!
БАСАГАН:
Зуралһанан жэлүүдэе
Зурхайшанай ударидаха!
[Ном хугашалһан Зурхай-
шан арбан хоёр жэлэй багуу-
дэе үмдэнш 12 һурагшадые
дэвуулан ороно].

ЗУРХАЙШАН:
Мүнөө Бишэн жэлнэй
Мүнхэ гороого эхилэһэн!
БИШЭН ЖЭЛ:
Халуун оронһоо айлшалжа,
Хаа яа эрээд бүжэгдэжэ,
Хүүгэдэе баясуулдаг
Хүгжэн солһон Бишэн
жэлби.

ЗУРХАЙШАН: Бишэн жэл-
тэйшүүл Хулгана, Луу жэлтэй
эбгэлтэй һайн, Бар жэлтэй
хүнүүдтэй байлай таарахагүй!
Бишэн жэлтэй хүнэй һайнга-
рагын — пятница, чисаа гара-
гын — вторник юм.

ТАХЯА ЖЭЛ:
Сахар мэлгээр үндэгтэй,
Сахариг түхэрэн нодэтэй,
Саг сагтаа дохогодог
Сагаан алаг таһаа жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Таһаа жэлтэй
хүнүүд ехэ хүюун доруун
заншай байдаг, дууша шогуу-
шэ байдаг, могой, үхэр жэл-
тэй ехэ таарадаг, туулай жэл-
тэй таарадаггүй. һайн гара-
гын — пятница, гарзатай үдэр-
нын — вторник.

НОХОЙ ЖЭЛ:
Хүний һайн нүхэрби,
Хүндэтэй тушаал эзэлдэгби,
Хото хорёо һайндагби,
УЛЬГЭРШЭН: Буряад-монгол-

гынэ среда, муу гарагын суб-
бото болоно гэжэ эндэ ха-
рагдана.
УХЭР ЖЭЛ:
Аргай даргай эбэртэй,
Аса дүрбэн туруутай
Арад зондоо хүндэ ямбаатай
Аман һүтэй үхэр жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Үхэр жэлдэ
түрэнэн хүн Могой, таһаа жэл-
нүүдтэй таарадаг, Хонин жэл-
тэй таарадаггүй. Үхэр жэлтэ-
нэй һайн гарагын суббото,
муу гарагын четверг.

Бар ЖЭЛ:
Адар томо бэстэй,
Аюул шөрүүн абартай,
Агаарай хүнхисэ эрхирдэг
Алар эрэн Бар жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Бар жэлдэ
түрэнэн хүн Морин, Нохой
жэлтэнтэй таарадаг, харин Би-
шэн жэл эхэ харша байха. Тэ-
дэнэй һайн үдэрнэ — четверг,
муу үдэрнэ — пятница.

ТУУЛАЙ ЖЭЛ:
Будан, будан буудалтай,
Буураһаар һуулгэтай,
Бүлсэгэр соо байртай
Бүмбэгэрэн бэстэй Туулай
жэлби.

ЗУРХАЙШАН: Туулай жэл-
тэн Гахай, Хонин жэлтэй эб-
тэй байха, Таһаа жэлтэй таа-
радаггүй. Туулай жэлтэнэй һүл-
дэтэ һайн гарагын — четверг,
сээртэй гарагын — пятница:

ЛУУ ЖЭЛ:
Агаар тэнгэрээр дүлдидэг,
Алһан бүмбэгэ тельготой,
Алһын номо буулгадаг
Абарга хүсэтэй Луу жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Луу жэлдэ тү-
рэнэн хүн Бишэн, Хулгана жэл-
тэй эбгэлтэй һайн таарадаг,
харин харша жэлнине Нохой
болоно. Луу жэлтэнэй һайн
үдэрнине воскресени, муу га-
рагын — четверг.

МОГОЙ ЖЭЛ:
Аажам нажарай халуундаа
Алһан наранда игаажа,
Алһанга тогирон үзбэдэг
Аса хэлэтэй Могой жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Могой жэл-
тэй хүнүүд Таһаа, Үхэр жэлтэй
ехэ һайн таарадаг, Гахай жэл-
тэй таарадаггүй. Могой жэлтэ-
нэй һүлдэтэ һайн үдэр вторник,
чисаа гарагын — среда болоно.

МОРИН ЖЭЛ:
Дуугаар солөөб мэгтүүлдэг,
Дуртай һайнаар үгтүүлдэг
Эрэн нүхэр эрдэнэ,
Эрхик хүлэг Морин жэлби.
ЗУРХАЙШАН: Морин жэлдэ
түрэнэн хүнүүд ажалша бэрхэ
байжа, эдэ зөөри эблэгтэй бай-
даг. Бар, нохой жэлдэ түрэнэн
хүнэй эбтэй һайн байдаг.
Харша жэлнине — Хулгана.

Морин жэлдэ түрөөшэдэй
Һайн үдэрнэ — вторник, чи-
саа үдэрнэ — среда.
ХОНИН ЖЭЛ:
Дун сагаан дэгэлтэй,
Дугы сагаан һүүлтэй,
Дууряма шаггаар
маарадаг,
Дуунда шүлэгтэ ороһон,
Хүн зондоо тухатай,
Хүндэ ямба эхэтэй,
Хүйтэн халуунһаа айдэггүй
Хүдөөтэй һайн Хонин жэлби!
[Арбан хоёр жэл һубарилда-
һаар гарана].

ХҮБҮҮН: Манай нутагай мэд-
дэжэ дуушан (тэрэ тэрэнэй)
таандаһа Сагаан һарын шэ-
нэ дауу бэлэгдэхэн!

(А. Андреевэй гү, В. Пан-
таевай гү, айл арадай Сагаал-
ган тухай дуун гүйсэдхэгдэнэ).

ХҮБҮҮН: Урданайгаа түү-
хье, ульгэр домогуудые, нэжэ
Бурядайнаа жэһэннине ёһо
заншалыше мүнөөнэй залуу үе-
тэндэ дэлгэн нинтэлжэ, ойл-
гуулжа эхилһэн Буряад оро-
нойгоо эрдэмтэдэ, уран зо-
ньшодто гүн зүрхэнэй баяр
баясханан хүргэнэбди!

БАСАГАН: Ульгэршэндөө мүн-
өө үгэ үгэе!
УЛЬГЭРШЭН: Буряад-монгол-

ХҮБҮҮН:
Эртэ урдын монгол
угсаатанай
Элинсэгэ хүлисагайнай
түүхтээ,
«Монголой ноуса
тобшоһоо
Морилжо мандаа эрэнш
Добуун-мэргэн
Алан-гуаа хоёр айлаш лэ.
БАСАГАН: Хүндэтэ айлашад,
оржо хайрлагты.
[Добуун-мэргэн Алан-гуаа
хоёр ороно, ульгэршэ үбгэн-
тэй, зурхайшантай, арад зон-
той мэндэлшэдэнэ].

УЛЬГЭРШЭН:
Угсаатанай эмээл морёор
Алар зүгһөө эрбэл.
Малгайн шобхо.
Хүндэн ёһоор
Манда мэндээе хүргэбэл.
ЗУРХАЙШАН:
Чингис хаанай түүһе билл лэ,
Шэгын омог доруун лэ.
«Амар мэндэ, мийдэ амар!»
Аза жаргал мундэлбол!
ДОБУУН-МЭРГЭН:
Ара бурядай арад зон,
Амар мэндэе тогтоогт.
Монгол угсаатанине нэгдэ-
хэжэ, эшгэжэ туургага Ехэ Мон-
гол улас байгууһан Чингис-
хэндэ айрдахи үшын үбгэн
аба Добуун-мэргэн гэжэб.

«АЛАН-ГУАА. Би Чингис хаан-
ай арбадахи үшын хүшэн
эжы Алан-гуаа гэжэб. Ми-
нин уула нутаг Буряад орон
болоно. Миник эжы Хул-Бар-
гажан нутагай энэ Барга-мэргэн-
гэһэй басаган Баргуудман-гуаа
юм. Харин абамин Хори-Тү-
мэдэй ноён Хорилартай-мэргэн
гэһэй би Хори-Түмэдэй
Ариг-улан гэжэ газарта түр-
һэн хүм.

ДОБУУН-МЭРГЭН: Би Дуваа-
Сохор ахатай Онон мурэнэй
ерада байдаг Бурхан-Халдан
уулын ороодог агһажа ябаба.
Дуваа-Сохор ахамни духа дун-
даа ганса нодэтэй, арбан ха-
раанай, газарта элдэнгүй ха-
радаг юм, хэлбээ гэжэ: «Дүг-
мин, Онон мурэнэй эрөөр
нэгэ отог зон нүүжэ ябана,
бүхээгтэй нэгэ тэргэ дээрэнш
һара наран шэги һайхан дан-
гина һууна. Ши ошоод,
дээд эрэ, хадамгүй гоохон
һавны, шамдаа һамган болго-
жо зууралхабди! Би гүйлгэжэ
ошобоб. Үнхээрөө хадамда
гараагүй Алан-гуаа гэжэ ба-
саган байба. Тинхэдэ лэ би-
дэ хоёр гэрлэншэ сомди.

АЛАН-ГУАА: Манһаа хойшо
арбан хоёрдохи үшын үри һа-
даһан—Тэмүүжэн түрэнэн түү-
хэтэй...
ХҮБҮҮН: Бурядаимнай уль-
гэрэй баатар Абай Гэсэр хү-
бүүн айлашан болохо, Сагаал-
гандамнай морилбол...

ГЭСЭР (оронго): Амар мэн-
дэл, арад зон! Ульгэршэ үбгэн-